

Vnímanie krásy v diele al-Manāzir (Velká optika)

Alhazen

Alhazen: Vnímanie krásy v diele al-Manāzir (Velká optika). In: *Ostium*, roč. 14, 2018, č. 4.

Alhazen (965 - 1040), arabský stredoveký vedec a filozof, opisuje v tejto krátkej kapitole, ako sa utvára vnímanie krásneho prostredníctvom jednotlivých modalít vnímania rozličných vlastností fenoménov. Ide o zriedkavý príklad stredovekého opisu vizuálnej esteziológie a kinestézie zraku, ktorú možno považovať za schopnosť predpojmového poznania. Alhazen sa tak v tejto kapitole usiluje analyzovať funkčnosť oka ako miesta vizuálneho dávania pri vnímaní, ktoré prebieha v závislosti od tvaru, polohy, proporcie a harmónie.

Francúzsky preklad venujeme pamiatke Gérarda Jorlanda, učiteľa a priateľa, v ktorého myslení zohrával problém videnia dôležitú úlohu.

Seyed Reza Rokoe Haghighi

Pokiaľ ide o krásno vnímateľné zrakom: zrak ho vníma prostredníctvom vnemu každej jednotlivej vlastnosti, o ktorých sme ukázali, ako ich vníma zrak. Lebo každá z týchto vlastností osobitne vytvára určitý druh krásy a keď sa tieto druhy krásy navzájom spoja, vytvárajú zas iné druhy krásy. Lebo zrakom vnímame len krásny vzhľad viditeľných predmetov, ktoré sú zrakom vnímateľné; a tento vzhľad sa skladá z jednotlivých vlastností, ktoré sme si podrobne ukázali; a zrak vníma tento vzhľad prostredníctvom vnímania týchto vlastností; a v dôsledku toho vníma krásu prostredníctvom vnemov týchto vlastností.

Jednotlivých druhov krásneho vzhľadu viditeľných predmetov, ktoré vnímame zrakom, je teda veľa: príčinou niektorých je jedna z osobitných vlastností vzhľadu, iné sú zapríčinené viacerými osobitnými vlastnosťami vzhľadu a príčinou ďalších je zas spojenie viacerých vlastností, a nie samotné tieto vlastnosti, a nakoniec príčinou iných je kompozícia vlastností a ich harmónia. Zrak vníma každú z týchto vlastností v každom vzhľade jednotlivo, vníma ich v kompozícii a vníma ich spojenie a ich harmóniu. Zrak teda vníma krásno rôznymi spôsobmi, z ktorých možno všetky redukovať na vnímanie jednotlivých vlastností.

To, že tieto jednotlivé vlastnosti vytvárajú krásno - a slovným spojením „vytvárať krásno“ chcem povedať, že majú na dušu taký efekt, že vzhľad sa javí byť krásny -, bude zjavné po krátkej úvahe. Lebo svetlo vytvára krásno, a preto sa Slnko, Mesiac a hviezdy javia byť krásne, pričom okrem svojho žiarenia nemajú v sebe inú príčinu, v dôsledku ktorej by sa javili byť krásne a príťažlivé. Svetlo ako také teda vytvára krásno.

Aj farba však vytvára krásno. Každá zo živých farieb, akou je fialová, purpurová, zelená, ružová, červená *ṣaḥwī*, tak priťahuje pozorovateľa a teší oko. To isté platí pre pocit krásna, ktorý vyvolávajú vyrobené predmety, akými sú odevy, koberce, náčinie, a pocit krásna vyvolaný kvetmi, rozkvitnutými halúzkami a záhradami. Farba ako osobitná vlastnosť teda vytvára krásno.

Aj vzdialenosť niekedy vytvára akt krásna. Niektoré krásne podoby tak majú škvrny, ryhy a póry, ktoré môžu kaziť ich vzhľad a narúšať ich krásu. Ak sa však vzdialia zraku, tieto vlastnosti zmiznú

a ukáže sa krásny vzhľad. Platí to aj pre mnohé krásne podoby, ktoré sú jemné vďaka jemným črtám, obrysom a usporiadaniu vlastností. Mnohé z týchto vlastností nie sú voľným okom viditeľné; až v ich blízkosti oko postrehne, aké sú príjemné, a ukáže sa krásny vzhľad. Krása sa tak môže ukázať v dôsledku zväčšenia alebo skrátenia vzdialenosti. Vzdialenosť ako taká teda jednotlivo vytvára krásno.

Poloha vytvára krásno a mnohé veci sa javia byť krásne len vďaka svojmu poradiu a polohe. Aj písmo sa považuje za krásne len vďaka usporiadaniu. Lebo krása písma je spôsobená len správnymi tvarmi písmen a ich vzájomnou kompozíciou a keď v dôsledku toho kompozícia a usporiadanie písmen nie sú pravidelné a primerané, písmo nie je krásne, hoci tvar jednotlivých písmen je správny a rovný. Písmo sa totiž považuje za krásne, keď má pravidelnú kompozíciu, napriek tomu, že písmená, z ktorých sa skladá, nie sú dokonale rovné. Rovnako mnohé podoby viditeľných predmetov sa považujú za krásne a príťažlivé len vďaka kompozícii a vzájomnému usporiadaniu ich vlastností.

Telesnosť vytvára krásno, a teda nás môže príťahovať krása dokonalých tiel ľudských bytostí a mnohých zvierat.

Tvar vytvára krásno, a tak nás príťahuje krása pribúdajúceho Mesiaca. Krásny vzhľad ľudských bytostí a mnohých zvierat, stromov a rastlín vychádza len z ich tvaru a z tvaru jednotlivých ich častí.

Veľkosť vytvára krásno. Práve preto je Mesiac krajší než ostatné hviezdy a väčšie hviezdy sú krajšie ako menšie hviezdy.

Rozptyl vytvára krásno, takže rozptýlené hviezdy sú krajšie ako zahmlené a krajšie ako Mliečna dráha. Práve preto sú aj rozptýlené svetlá a sviece krajšie než súvislý a nahromadený oheň. Je to aj dôvod, pre ktorý sú rozkvitnuté halúzky a kvety rozptýlené v záhradách krajšie, než keď sú nahromadené na kope.

Spojitosť vytvára krásno. Platí to pre hustú záhradu, v ktorej sa rastliny javia krajšie, ako keď sú rozptýlené a nespojité. Ak je záhrada príťažlivá vďaka svojim farbám, spojitosť ju robí ešte krajšou. Dodatočnú krásu týchto záhrad vytvára len spojitosť.

Počet vytvára krásno. Tie časti oblohy, na ktorých je veľa hviezd, sú tak krajšie než časti s menším počtom hviezd. Platí to aj pre krásu svetiel a sviec, keď je ich veľký počet na jednom mieste.

Pohyb vytvára krásno. Platí to pre krásu tanca a pohyby tancujúceho, ako aj pre mnohé gestá a pohyby človeka, keď rozpráva a koná.

Pokoj vytvára krásno. Platí to pre krásu, ktorú nachádzame v zotrvaní a mlčaní.

Hrubosť vytvára krásno. Obdivujeme tak krásu mnohých hrubých odevov a kobercov. Platí to aj pre mnohé zlatnícke predmety, ktoré sú krásne vďaka svojmu drsnému a surovému vzhľadu.

Hladkosť vytvára krásno. Preto obdivujeme hladký povrch odevov a náčinia.

Priehľadnosť vytvára krásno. Obdivujeme teda krásu priehľadných šperkov a priehľadnosť sklenených predmetov.

Nepriehľadnosť vytvára krásno, lebo zrakom môžeme zachytiť farby, svetlo, ako aj tvary, línie a všetky krásne črty, ktoré objavujeme vo vzhľade viditeľných predmetov, len vďaka ich nepriehľadnosti.

V tieni sa zjavuje krásno. Mnohé viditeľné podoby tak majú jemné škvrny, ryhy alebo póry, ktoré

kazia ich vzhľad a skrývajú ich krásu. Keď teda na tieto predmety svieta Slnko alebo iný silný zdroj svetla, škvrny a póry sú viditeľné, v dôsledku čoho ich krásne črty zaniknú. Keď sa však umiestnia do tieňa alebo na slabé svetlo, ukážu sa ich krásne črty vďaka zaniknutiu týchto škvŕn, rýh alebo pórov a ich škaredosti. Rovnako farby dúhy, ktoré sa zjavujú v perí vtákov a druhu nazývaného moriak, sa stávajú viditeľnými len v tieni alebo v tlmenom svetle. Ak však na ne svieta Slnko alebo iný silný zdroj svetla, farby dúhy a krásne črty viditeľné v tieni a v tlmenom svetle sa stávajú neviditeľnými.

V tme sa zjavuje krásno. A práve preto vidno hviezdy iba v tme. Preto sa tiež krása lampášov, sviec a ohňa zjavuje len v čierňave noci a tmavých miest; nie sú krásne na dennom svetle a pri inom silnom svetle. Hviezdy sú za tmavých nocí omnoho krajšie ako za mesačných nocí.

Podobnosť vytvára krásno. Párové orgány živočícha sú teda krásne, len ak sa podobajú. Dve navzájom odlišné oči, jedno okrúhle a druhé podlhovasté obdĺžnikové, sú totiž mimoriadne škaredé. Zdali by sa nám škaredé, aj keby bolo jedno čierne a druhé modré, a rovnako keby bolo jedno väčšie ako druhé. A tiež keby bolo jedno líce prepadnuté a druhé vyklenuté, obe by boli mimoriadne škaredé. Rovnako je veľmi škaredé obočie, ak je jedno hrubé a druhé tenké, a škaredo bude vyzerat' aj vtedy, ak bude jedno dlhé a druhé krátke. V dôsledku toho sú všetky párové orgány živočíchov krásne, len ak sa podobajú. Rovnako písané čiary a písmená sú krásne len vtedy, ak sa rovnaké písmená a prvky navzájom podobajú.

Rozdielnosť vytvára krásno. Platí to pre tvary jednotlivých orgánov živočíchov, ktoré sú krásne len v prípade rozdielnosti. Nos by tak bol mimoriadne škaredý, keby bol rovnako hrubý od začiatku až po koniec. Je krásny len vďaka rozdielnosti oboch svojich koncov a vďaka svojmu kuželovitému tvaru. Rovnako obočie je krásne len vtedy, keď je na konci tenšie ako inde. Pri skúmaní všetkých orgánov živočíchov zistíme, že ich krása je spôsobená rozdielnym tvarom jednotlivých ich častí. Rovnako písané čiary a písmená sa nebudú javiť krásne, ak budú ich časti rovnako široké. Lebo konce písmen a konce ich spodných oblúčikov sú krásne, len ak sú úzke, t. j. užšie ako ostatné časti písmen. Písmo by bolo veľmi škaredé, keby mali písmená rovnakú šírku a rovnaký tvar na konci, v strede, na začiatku a v miestach spojov. V dôsledku toho rozdielnosť vytvára krásno v mnohých podobách viditeľných predmetov.

Na základe vyššie uvedeného je teda jasné, že každá z týchto osobitných viditeľných vlastností, ktoré sme si podrobne ukázali, vytvára sama osebe krásno. Ak sa na to pozrieme zblízka, zistíme, že každá z týchto vlastností vytvára krásno v mnohých situáciách. Spomenuli sme len niektoré z nich ako príklady, aby sme z týchto príkladov mohli vyvodzovať dôsledky v iných prípadoch a aby mohli slúžiť ako sprievodca pri rozbere podobných prípadov pre tých, ktorí budú chcieť skúmať spôsob, akým tieto vlastnosti ovplyvňujú krásny vzhľad. Tieto vlastnosti však nevytvárajú krásu vo všetkých situáciách a žiadna z nich ju nevytvára vo všetkých podobách, v ktorých sa vyskytuje, ale len v niektorých podobách, a v iných nie. Veľkosť napríklad nevytvára krásu vo všetkých telesách, ktoré sú výrazne veľké. A rovnaká farba nevytvára krásu vo všetkých telesách, v ktorých existuje. Rovnako každý tvar nevytvára krásu. Každá z osobitných vlastností, ktoré sme uviedli, teda môže vytvárať krásu jednotlivo, ale len v určitých situáciách, a nie v iných, a len za určitých podmienok, a nie za iných.

Tieto vlastnosti vytvárajú krásno, aj keď sú navzájom spojené. Lebo písmo je krásne, keď majú písmená krásne tvary a sú krásne usporiadané – vtedy je písmo dokonale krásne. Písmo, v ktorom sú tieto dve vlastnosti spojené, je teda krajšie ako písmo, ktoré má len jednu z nich. Dokonalá krása písma vyplýva len zo spojenia tvaru a polohy.

Rovnako výrazné a čisté farby a obrysy sú krajšie, keď sú pravidelne a jednotne usporiadané, než keď nemajú pravidelné usporiadanie. Krása sa tak môže zjaviť v tvárach osôb a zvierat vďaka tomu, že sú v nich skombinované určité vlastnosti. Lebo oči strednej veľkosti v tvare mandle sú krajšie ako oči,

ktoré majú len jednu z týchto vlastností. Rovnako líca, ktoré sú ploché a zároveň majú jemnú farbu, sú krajšie ako líca, ktoré sú ploché, no bledé, alebo ako vypuklé líca jemnej farby. Aj okrúhly tvar tváre a jemná farba sú krajšie spolu než osobitne. Rovnako malé ústa s tenkými perami priemernej veľkosti sú krajšie než malé ústa s hrubými perami alebo veľké ústa s tenkými perami. Tento stav vecí je teda úplne istý.

Keď teda vezmeme do úvahy všetky krásne podoby všetkých viditeľných predmetov, zistíme, že spojenie určitých vlastností v nich vytvára také druhy krásy, aké žiadna z týchto vlastností neprináša sama osebe. A väčšina krásna vnímaného zrakom spočíva vo vzájomnej kombinácii týchto vlastností. Osobitné vlastnosti, ktoré sme vymenovali, tak vytvárajú krásu jednotlivo i v kombinácii.

Krása môže spočívať v niečom inom, než sú veci, ktoré sme vymenovali, t. j. v proporcionality a harmónii. Lebo jednotlivé orgány a časti tiel sa môžu líšiť, pokiaľ ide o tvar, veľkosť či polohu, alebo v závislosti od toho, či susedia alebo nesusedia, a tak sa v každom tele môžu vyskytovať viaceré osobitné vlastnosti, ktoré nemusia byť všetky primerané či harmonické. Pretože nie každý tvar je krásny s hocíjakým iným tvarom ani každá veľkosť s hocíjakou inou veľkosťou, ani každá poloha s hocíjakou inou polohou. Okrem toho nie každý tvar je krásny v hocíjakej veľkosti ani každá veľkosť v hocíjakej polohe, ale každá z týchto vlastností je primeraná skôr určitým ďalším vlastnostiam a neprimeraná iným a každá veľkosť je primeraná určitým ďalším veľkostiam a neprimeraná iným. Napríklad orlí nos nevyzerá krásne s vpadnutými očami ani veľké oči s nadmerne veľkým nosom, rovnako nevyzerá krásne vypuklé čelo s vpadnutými očami alebo nízke čelo s vypúlenými očami. Každý orgán má teda jeden alebo viac tvarov, pri ktorých má krásny vzhľad, a jednotlivé tvary daného orgánu sa hodia len k určitým tvarom ďalších orgánov, a nie k iným, a krásny vzhľad je výsledkom kombinácie tvarov, ktoré sú primerané daným orgánom.

To isté platí pre veľkosť, polohu a usporiadanie orgánov. Lebo veľké oči sú krásne, keď sa ich krásny tvar spojí s orlím nosom, ktorého rozumná veľkosť je primeraná veľkosti očí. Navyše mandľový tvar očí a jemnosť toho tvaru, aj keď sú oči malé, sa zdajú byť krásne, keď sa nachádzajú na tvári s úzkym nosom primeraného tvaru a veľkosti. Rovnako tenké pery sú krásne na malých ústach, pokiaľ je malá veľkosť úst primeraná tenkosti pier – chcem povedať, že by nemali byť extrémne tenké, keď ústa nie sú veľmi malé, ale skôr ústa by mali byť primerane malé a pery tenké a zároveň primerané veľkosti úst. Rovnako sa tvár javí byť krásna, keď je jej šírka primeraná veľkosti orgánov, ktoré ju tvoria – chcem povedať, že tvár by nemala byť veľmi široká, keď sú na nej malé orgány, t. j. neprimerané veľkosti tváre ako celku. Lebo keď je tvár príliš veľká, zatiaľ čo jej orgány sú malé a neprimerané jej veľkosti, nejaví sa byť krásna, ani ak sú si orgány navzájom veľkostne primerané a majú krásny tvar. Okrem toho tvár sa javí byť škaredá, ak je malá a úzka, zatiaľ čo jej orgány sú veľké a neprimerané veľkosti tváre. Tvár sa však bude javiť krásna, ak si budú orgány primerané navzájom a šírke tváre, aj keď jednotlivé orgány nebudú mať samy osebe krásny tvar alebo krásnu veľkosť.

Sama primeranosť môže vytvárať krásu, pokiaľ orgány samy osebe nie sú škaredé, hoci nemusia byť dokonale krásne. Keď sa teda vo vzhľade spája krásny tvar všetkých častí s krásou ich veľkosti a kompozície, ako aj primeranosť jednotlivých častí, pokiaľ ide o tvar, veľkosť, polohu a všetky ďalšie vlastnosti, ktoré si primeranosť vyžaduje, a navyše orgány sú primerané tvaru a veľkosti tváre ako celku, vtedy ide o dokonalú krásu. Vzhľad, ktorý má určité z týchto vlastností a iné nie, sa bude považovať za krásny podľa toho, ktoré krásne vlastnosti bude mať.

Rovnako písmo je krásne, len ak sú písmená primerané, pokiaľ ide o ich tvar, veľkosť, polohu a usporiadanie. A to isté platí pre všetky viditeľné predmety, ktoré sa skladajú z viacerých častí.

Keď teda skúmame krásny vzhľad viditeľných predmetov každého druhu, zistíme, že proporcionality v nich vytvára inú krásu, než vytvára určitá konkrétna vlastnosť sama osebe alebo než vytvára spojenie určitých vlastností v danom predmete. Pri skúmaní krásnych účinkov spojenia určitých

vlastností zistíme, že krása vyplývajúca z tohto spojenia je len výsledkom proporcionality a harmónie týchto spojených vlastností. Lebo krása sa nevytvára, keď sa spoja tieto dve konkrétne vlastnosti alebo iné vlastnosti, ale len v určitých podobách, a nie v iných, vďaka proporcii, ktorá prináša harmóniu dvoch alebo viacerých vlastností skombinovaných v danom vzhľade. Krásu teda vytvárajú určité vlastnosti, no završenie a dokonalosť dosiahne len vďaka proporcionality a harmónii jednotlivých vlastností.

Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že krásny vzhľad vnímaný zrakom je spôsobený len určitými viditeľnými vlastnosťami alebo ich spojením, alebo ich proporcionalitou. Lebo zrakom vnímame jednotlivé vlastnosti, ktoré sme spomenuli, jednotlivo alebo v spojení, a zároveň vnímame vzhľad, ktorý tvoria. Takže keď zrakom vnímame viditeľný predmet, ktorý má určitú z vyššie uvedených vlastností, ktorá jednotlivo vytvára krásu, a zrakom pozorujeme túto vlastnosť samu osebe, po jej pozorovaní sa vzhľad tejto vlastnosti ukáže vedomiu a schopnosťou úsudku [rozlišovacou schopnosťou] budeme vnímať krásu predmetu, ktorý má danú vlastnosť. Lebo vzhľad každého viditeľného predmetu tvoria viaceré z vlastností, ktoré sme si podrobne ukázali. Keď zrakom vnímame predmet, no nerozlišujeme pritom jeho vlastnosti, a ak jedna z týchto vlastností môže v duši vytvárať krásu, zrak ju pri pozorovaní tejto vlastnosti bude vnímať sám od seba a jednotlivo. A toto vnímanie jednotlivých vlastností sa uskutoční vo vedomí. A keď sa vo vedomí uskutoční vnímanie vzhľadu vlastnosti, ktorá vytvára krásu, schopnosťou úsudku [rozlišovacou schopnosťou] budeme vnímať jej krásu, a teda aj krásu predmetu.

Navyše keď zrakom vnímame predmet, ktorého krásu tvorí spojenie určitých vlastností a ich vzájomná proporcionality, a keď zrakom pozorujeme predmet, pričom rozlišujeme a vnímame vlastnosti vytvárajúce krásu, ktoré sú navzájom spojené alebo primerané, toto vnímanie sa uskutočňuje vo vedomí a schopnosťou úsudku [rozlišovacou schopnosťou] porovnávame tieto vlastnosti navzájom, potom touto schopnosťou budeme vnímať krásu predmetu, ktorá spočíva v spojení harmonicky skombinovaných vlastností. Zrak teda vníma krásu viditeľných predmetov tak, že navzájom spojí tieto vlastnosti spôsobom, ktorý sme podrobne ukázali.

Vnímanie škaredosti

Škaredosť je [vlastnosť] vzhľad[u], ktorý nemá nijaké krásne vlastnosti. Lebo už sme ukázali, že jednotlivé vlastnosti vytvárajú krásno, nie však vo všetkých situáciách a vo všetkých vzhľadoch, ale len v niektorých a v iných nie. Ani proporcia neexistuje vo všetkých vzhľadoch, ale len v niektorých a v iných nie. Krása teda chýba vo vzhľade, v ktorom ani jedna z osobitných vlastností nevytvára krásu, či už jednotlivo alebo v spojení, alebo ktorého časti si navzájom nie sú primerané. V takom prípade, keď nič nie je krásne, zostáva len škaredosť. Škaredý vzhľad je teda neexistencia krásy ako takej. V určitom vzhľade môžu existovať krásne a zároveň škaredé vlastnosti a v takom prípade najprv zrakom pozorujeme a rozlíšime vlastnosti vzhľadu, a potom budeme zrakom vnímať ich krásu a ich škaredosť. Zrak však bude vnímať škaredosť neexistencie krásy pri vnímaní podôb, ktoré nemajú žiadnu krásnu vlastnosť. A to platí pre všetky škaredé veci.

Z francúzskeho vydania Alhazen: La perception du beau dans al-Manâzir, ktoré vyšlo v časopise Ostium (roč. 14, 2018, č. 4), preložila Nela Ševčíková.